

Det går inte att passa in våldtäkt i dessa mönster, konstaterar Jansson med rätta.

Inte heller under upplysningstiden ges svar på varför synen på våldtäkt förändrades. Upplysningen är vad gäller våldtäkt inte en period av humanism och tolerans utan representerar en oförsonlig attityd mot kvinnor som födde utomäktenskapliga barn, konstaterar Jansson. Hon avvisar också genusteorier och menar att dessa inte är relevanta i en studie där våldtäkt som brott står i centrum.

Fokus på förändring leder till att kontinuitet och sega strukturer kommer i bakgrunden och att genusstrukturer osynliggörs. Oavsett överhetens syn på våldtäkt under skilda perioder löper kvinnors utsatthet, mäns tolkningsföreträde och ”rätt” till kvinnors kroppar samt deras makt att ”göra hora” av en ärbar kvinna som en röd tråd genom århundradena. Härvidlag har inte mycket förändrats och dessa sega strukturer är knutna till konstruktionen av kön och legitimerar på ett plan våldtäkt. Genom att bättre utnyttja positionsbegreppet hade det varit möjligt för författaren att se sambandet mellan konstruktionen av genus och konstruktionen av våld. Sammanfattningsvis har Karin Hassan Jansson skrivit en utomordentligt angelägen och intressant avhandling.

Inger Lövkrona, Lund

Tuve Skånberg: *Glömda gudstecken. Från fornkyrklig dopliturgi till allmogens bomärken*. Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 45. Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv. Lund 2003. 244 s., ill. English summary. ISBN 91-89515-06-4.

Tuve Skånberg har skrivit en doktorsavhandling i kyrkohistoria vid Lunds universitet om folkliga bomärken och deras ursprung. Bomärken utgör en uråldrig ägarbeteckning som fortlevat bland allmogen in på 1800-talet och i enstaka fall också in på 1900-talet. Sedan 1600-talet förekom det dock en successiv minskning. Författaren har via sammanställningar av skriftliga källor spårat drygt 27 000 bomärkesbelägg från både Norden och en del andra europeiska länder. Däremot nämns inte museiföremål med bomärken, vilket hade varit naturligt för en etnolog att undersöka. I författarens material förekommer det ett 80-tal bomärkestyper med drygt 230 varianter. Typanalys är framträdande i undersökningen. De äldsta uppgifterna om bomärken stammar från omkring 380 e.Kr. på egyptiska papyrer

och i form av korssymboler. I Norden är de äldsta beläggen från 1100-talet. Bomärkena traderades ofta under lång tid inom samma familj men kunde också förändras efter hand. De enklare typerna har visat sig vara äldre än de mer komplexa.

Målet för författaren är att spåra den historiska grunden till bomärkena. Han vill pröva riktigheten i uppfattningen hos en del tidigare forskare, bland dem etnologen Mats Rehnberg, att bomärkenas form är slumpmässig och saknar symbolisk betydelse. Han vill också undersöka tankegångar hos ett par brittiska forskare, Charles Sisson och W.B. Stevenson. De framlade tidigare under 1900-talet var för sig en tanke om kyrkligt ursprung för bomärkena, nämligen det av kyrkan påbjudna korstecknandet av dokument. Detta skall senare ha utvecklats till personliga varianter av korset.

En metod i avhandlingen utgörs av att de 42 mest frekventa bomärkestyperna jämförs med medeltida symboler som finns på mynt, kalenderstavar, kyrkdörrar och 30 bevarade norska stavkyrkor. Därmed får läsaren inblickar i en medeltida symbolvärld. 35 av de 42 bomärkestyperna återfinnes inom de nämnda medeltida källorna. 28 av de 42 typerna förekommer som symboler på kalenderstavarna för olika dagar under kyrkoåret. Denna betydande överensstämmelse mellan bomärkena och det medeltida jämförelsematerialet utgör för författaren ett bevis för att de studerade bomärkestyperna går tillbaka på en kristen symbolik som skulle avvärja onda krafter. Framträdande kristna symboler som tolkas in i bomärkesmaterialet är treenighetsymboler, Kristusmonogram, Jesusmonogram, kors och Mariamonogram samt i begränsad utsträckning, och först efter hand, även vissa helgonattribut. I det sammanhanget framförs tolkningen att rötterna finns i den fornkyrkliga dopliturgins korstecknande i pannan i betydelsen av ett Kristi bomärke. Detta bruk blev etablerat fr.o.m. omkring 380 e.Kr. Anknypningen till de brittiska forskarna Sissons och Stevensons synsätt är påtaglig. Utvecklingen av personligt präglade korsmärken kan spåras fr.o.m. sent 300-tal. Mer än hälften av avhandlingens drygt 27 000 bomärkesbelägg utgörs faktiskt av kors i olika varianter.

Författaren vänder sig mot vissa äldre forskares uppfattning att förkristna symboler skulle ha haft inverkan på den kristna traditionen. Många av tecknen förekommer i förkristen tid liksom bruket av bomärken på boskap men även på slavar, soldater och krigsfångar. Författaren vill dock inte, annat än med enstaka undantag, tillskriva detta någon egentlig betydelse som före-

bilder till senare tiders bomärken. Han driver i stället tesen om att ursprunget finns i den fornkyrkliga doplurgin. I det avseendet kan han ha gått alltför långt. I många sammanhang anpassade sig den medeltida kyrkan efter förkristna bruk och traditioner och kristnade dem. Det är inte omöjligt att ett sådant element gjort sig gällande även i detta sammanhang. Det behöver i så fall inte strida mot den katolska kyrkans bruk. Det kan i stället stämma med en strategi att ta över bruk och symboler från förkristna kulturer och använda dem för egna och nya syften.

En annan fråga gäller hur länge medvetenheten om bomärkenas symboliska betydelse har levt kvar bland brukarna. Författarens tes är att reformationen på ett ideologiskt plan satte stopp för den religiösa innebörden hos bomärkena. Det har knappast förekommit några nya bomärkeskonstruktioner efter reformationen. Det är denna syn hos författaren som utgör grunden till bokens titel *Glömda gudstecken*. Som belägg för sin uppfattning hänvisar han bl.a. till att den danske läkaren och fornforskaren Ole Worms (1588–1654) var okunnig om bomärkenas tidigare kristna symbolik. Denne betraktade dem i stället som runor och med Oden och Tor som förebilder. Även i flera skriftliga källor efter Worms skall kunskapen om den kristna symboliken ha varit okänd. Bruket att använda bomärken fortsatte dock hos allmogen under en längre tid. Detta förhållande överensstämmer med vad jag funnit i andra sammanhang, nämligen att folkliga bruk från katolsk tid som reformationen tog avstånd från, under lång tid fortsatte att leva kvar bland allmogen. De utfördes mer eller mindre i hemlighet i förhållande till prästerna. Detta gäller t.ex. bruket att kyrktaga barnaföderskor som avlidit i barnsäng eller som fått missfall (Anders Gustavsson, *Kyrktagningsleden i Sverige*, Lund 1972, s. 205ff). Det är alltså viktigt att skilja på ett officiellt kyrkligt plan och ett folkligt. De folkliga bruken kan leva sitt eget liv under en längre tid trots restriktioner och förbud uppifrån.

Boken avslutas med ett värdefullt register över i avhandlingen förekommande bomärkessymboler ordnade efter frekvens. Här får läsaren dessutom upplysningar om de olika symbolernas förebilder och ålder. Överhuvudtaget kan avhandlingen i framtiden med fördel tjäna som ett viktigt uppslagsverk. Det gäller bl.a. för museipersonal som skall tolka och förmedla

budskap från en gången tid till en bred allmänhet i sin egen tid. Registret är faktiskt en viktig ingång för att möjliggöra detta. Författaren har lagt ned ett idogt arbete både i sin omfattande dokumentation och i sina tolkningsambitioner.

Anders Gustavsson, Oslo

Sten Barnekow: *Erfarenheter av zen*. Nya Doxa, Nora 2003. 1 237 s., ill. English summary. ISBN 91-578-0443-5.

Fler och fler börjar intressera sig för främmande religioner, bl.a. har islamologi blivit ett populärt universitetsämne. En som har ägnat många år åt att utforska en främmande religion, zenbuddismen, är Sten Barnekow, religionsantropolog. Många är de som har föreslagit att han skulle dela upp sitt material för att bli färdig med sin avhandling, men författaren har velat ge hela bilden, av sitt fältarbete, sina upplevelser och möten med människor i en medeltida klosterdisciplin, av människan och prästen Shohaku. Det är en mycket personligt skriven avhandling och Barnekow räds inte för att lämna ut sig själv.

Författaren åkte till klostret Antaiji i Japan, och deltog där fullt ut i den genomreglerade praktiken, det hårda fysiska arbetet och den krävande meditationspraktiken, trots att kroppen ibland protesterade.

Redan tidigare, 1989–90, hade han varit i Shorinji, ett litet bytempel utanför Kyoto. Där lärde han bl.a. känna zenprästen Shohaku och hans familj. Det var där han bestämde sig för att studera en zenpräst i hans vardag. När Shohaku sedan blev skickad till Minnesota Zen Meditation Center i mitten av 90-talet, for Barnekow dit för fortsatta studier. Han redogör utförligt för sina relationer till och samtal med zenmunkar i de båda klostren och medlemmar i Minnesotacentret.

Barnekow har arbetat erfarenhetsantropologiskt och skrivit ett mycket utförligt kapitel om sin existentiellistiska och fenomenologiska metod, så utförligt och välskrivet att opponenter tyckte att det borde kunna ges ut separat.

Erfarenheter av zen är en mycket läsvärd bok för den uthållige!

Margareta Tellenbach, Bjärred